

BALTIKUM

– TRE LÄNDER, TRE HUVUDSTÄDER

Studiecirkeln

I en studiecirkel bestämmer deltagare och cirkelledare tillsammans studiernas inriktning. Det är bra att redan i början diskutera hur ni tycker att arbetet bör gå till, hur ofta ni vill träffas och vilket arbetstempo ni önskar hålla.

Första sammankomsten presenterar ni er förstås för varandra i cirkeln, antecknar varandras namn, adresser och telefonnummer. Berätta varför ni har valt just denna cirkel och vad ni väntar er av studierna.

I en studiecirkel som fungerar bra är alla aktiva i arbetet. Ta gärna upp och diskutera hur ni kan arbeta tillsammans så att alla kommer till tals. Kan ni läsa mellan sammankomsterna eller utföra något annat arbete då? Ni kan t.ex. dela upp mellan er att ta reda på faktauppgifter som inte finns med i boken.

Bläddra igenom studiematerialet tillsammans. Bestäm vilka avsnitt ni tycker förtjänar en grundlig behandling och välj ut diskussionsfrågor som intresserar er! Nöj er inte med studiehandledningens förslag till diskussionsfrågor, utan formulera egna frågor som kanske passar bättre till den inriktning ni vill ge studierna.

Ett förtydligande när det gäller registret i grundboken: om det står t.ex. s 25f, så betyder det s 25 och 26 (f = följande sida); om det står s. 25ff, så betyder det s 25 och minst två sidor som följer direkt efter den (ff = flera följande sidor). Detta sätt att göra sidhänvisningar används för att spara utrymme. Kursiverad sidhänvisning markerar att på just den sidan finns det mest att läsa om registerordet.

Tilläggsmaterial

Boken ger en översiktlig bild av de tre baltiska länderna och deras historia, med tyngdpunkt på huvudstäderna. Cirkelar som vill studera Baltikum mer ingående ur olika synvinklar kan skaffa kompletterande litteratur. Se litteraturlistan s. 252. Det går att beställa böcker vid alla kommunala bibliotek.

Kartor över Baltikum kan berika studiearbetet mycket, både detaljerade kartor och översiktskartor. De som finns i boken är översiktliga. Komplettera gärna med åtminstone en gemensam karta i större skala till cirkeln via bibliotek eller bokhandel. Många Ortsnamn nämns i texten och det kan vara spännande att följa ett beskrivet skeende på kartan.

Om några i cirkeln har tillgång till Internet kan ni dela på att göra sökningar mellan sammankomsterna som ger er de tilläggsinformationer ni vill ha.

Här är några adresser som kartor kan laddas ner från:

ESTLAND: www.atlas.ibs.ee (Estonia Official State Center) och www.tallinn.ee (välj sedan svenska språket).

LETTLAND: www.info.gov.lv, www.rigatourism.lv eller www.rigathisweek.lv. Se även Lettlands Turistbyrå nedan.

LITAUEN: www.tourism.lt eller www.maps.lt

Här följer några andra hemsidor att börja söka information på:

På hemsidan www.regeringen.se kan man söka översiktlig information om respektive land.

Översikter av respektive land ges även på Utrikespolitiska institutets hemsida www.ui.se. Korta översikter i "Världen faktabank" är gratis. I den utförliga "Landguiden" kan man till en tämligen låg kostnad beställa information om ett enstaka land eller under ett dygn ta ut så mycket information man vill ur hela faktabanken.

På hemsidan http://www.swedishtrade.se/i_utlandet/landrapporter/lettland.htm

och motsvarande för de andra länderna finns ganska utförlig information för er som är intresserade av den aktuella politiska situationen i de baltiskastaterna, sådant som vi inte kunnat ta med i boken för att uppgifterna ganska snart kan bli inaktuella.

När det gäller turistinformation har än så länge bara Lettland öppnat en turistbyrå i Sverige: skriv eller ring till Lettlands Turistbyrå, Vattugatan 7, 111 52 Stockholm; tel. 08-208 150 för att få turistbroschyrer om landet på svenska.

Hemsidan www.latviatourism.lv ger däremot bara information på engelska.

<http://www.litauen.se/index.php?lang=sw> ger bra turistinformation om Litauen med bl.a. möjlighet att gratis ladda ner tre broschyrer på svenska!

http://www.estemb.se/lang_18/rub_800 är en hemsida där Estlands ambassad ger en ganska kortfattad och mager turistinformation. Vill man ta del av en utförligare är den engelskspråkig hos www.visitestonia.com. På www.restillestland.nu finns några få svenskspråkiga artiklar.

Den som läser engelska kan kostnadsfritt ladda ned cityguider med många tips om sevärdheter, hotell, restauranger m.m. för huvudstäderna från www.inyourpocket.com

www.tallink.se har lite information även på svenska.

Fackmannamedverkan

Vill ni försöka få medverkan av någon fackman som kan ge er ytterligare kunskap utöver bokens på någon punkt? Kontakta då alltid först er studieförbundsavdelning. Den kan då exempelvis ta kontakt med bokens författare Sture Gustafson på e-postadressen mare.sture@bredband.net för att komma överens om villkor för författarmedverkan. Eller ring 08-727 68 77 eller skriv till Sture Gustafson, Harpsundsvägen 99, 124 58 Bandhagen.

Man kan även kontakta vänföreningarna: Svensk-lettiska föreningen via hemsidan www.svensklettiska.se

Litauiska föreningen i Sverige via http://www.qedata.se/lbs/S_index.htm

Sverigeesternas förbund via www.rel.ee

Estlandssvenskarnas kulturförening, Svenska Odlingens Vänner via www.estlandssvenskarna.se eller tel. 08-612 75 99.

OBS! Det som ser ut som mellanslag i hemsidesadresserna = _ (understreck).

En resa till Baltikum

När vi utformade den här boken tänkte vi oss att de flesta resenärer väljer en av huvudstäderna och kanske gör några utflykter från den. Med det tänkesättet ger boken underlag för tre olika resor. Kapitlen om respektive huvudstads sevärdheter ger många tips. Diskutera vad just ni vill se, vilka miljöer har ni blivit särskilt intresserade av? Vad behöver ni förbereda? Hur ska ni åka? En resebyrå kan ge tips om alla möjligheter som finns. Vad kostar alltsammans? Vem tar reda på vad?

Låt oss nu föreställa oss att vi gör en resa till Riga och jämföra med hur det var att resa förr. Cirka en timme tar resan med flyg från Stockholm, men vi landar två timmar senare enligt svensk tid. Det innebär att vi skruvar klockan en timme framåt. Under sovjettiden skulle vi ha ”ställt om tiden” ytterligare en timme. Riga, liksom Tallinn och Vilnius hade Moskvatid.

Varför just till Riga? Frågan är berättigad och svaret inte givet; till Tallinn eller Vilnius tar flyget ungefär lika lång tid.

Ett svar är att Riga ligger mitt i Baltikum; nästan mitt emellan Tallinn och Vilnius. Från Lettlands huvudstad tar man sig enkelt både till Vilnius och Tallinn med buss: Man äter exempelvis lunch i Riga och middag i Vilnius.

Vi landar i den stad som på 1600-talet var Sveriges största: I Riga präglades svenska mynt, hit anlöpte på den tiden fler fartyg än till Stockholm och från slottet i Riga styrde och ställde de svenska generalguvernörerna över Livland. Men i Tallinn, på slottet på Domberget, satt också svenska generalguvernörer som härskare över Estland, och en gång var till och med Stockholms stad pantförskriven hos de rika hanseköpmännen där. Och

storfursten i Litauens huvudstad var också under några år svensk kung – liksom polsk kung – och härskade över ett av Europas allra största riket. Alltså: I alla de baltiska huvudstäderna blir svensk historia levande – tydligast i Riga och Tallinn.

Det är enkelt att ta sig till Baltikum numera – och man kan göra det på så många sätt! Allt fler flygbolag ombesörjer allt tätare flygförbindelser. Reguljära båtförbindelser finns till Tallinn och Riga från Stockholm och från Karlshamn till Klaipeda varifrån man får ta buss till Vilnius.

För 20 år sedan var en Rigaresa ett stort besvär. Under sovjettiden fick man som utlänning finna sig stränga restriktioner. Även om reguljärflyget mellan Stockholm och Moskva gick rakt över Riga fick man inte landa där. Sjövägen kunde man heller inte komma – bortsett från vissa sporadiska kryssningar sommartid. Den som ville till Riga – eller Vilnius – fick antingen ta vägen över Leningrad och därifrån åka nattåg till Riga eller göra en liknande nattlig tågresor från Tallinn. Så småningom öppnades möjlighet att flyga till Riga och Vilnius från Tallinn eller via Moskva.

Till Tallinn kunde man heller inte komma direkt, bara med båt från Helsingfors. Reguljära båtförbindelser mellan Stockholm och Tallinn kom igång först i runt 1990; flygförbindelser med de baltiska huvudstäderna några år senare.

Att resa till Baltikum var inte bara tidsödande, det var också administrativt krångligt. För att bli insläppt fordrades visum från Sovjetunionens ambassad i Stockholm. För att få visum var man tvungen att ha betalat alla tåg- eller flygbiljetter i Estland, Lettland och Litauen samt ha ordnat – och betalat – hotellrum; endast visa hotell var öppna för utlänningar. Och visum kunde man bara få till vissa – ganska få – städer. Några städer kunde man besöka men utan att övernatta. I de baltiska huvudstäderna fick man bara vistas ett begränsat antal dagar.

När man steg av båten från Helsingfors i Tallinn, eller kom med tåget till järnvägsstationerna i Riga eller Vilnius, blev man mött av en representant från Intourist, den sovjetiska turistbyrån. I bil togs man till hotellet varefter man erbjöds – ibland tvingades – till ett par timmars guidning i respektive stad. Man informerades om att man fritt kunde ströva i staden på egen hand, bara man inte lämnade själva staden. Det hände också att man förmanades att inte vara ute alltför sent, inte

växla pengar eller köpa kaviar på gatan. (När jag besökte Riga första gången blev jag tillsagd att vara tillbaka på hotellet kl. 22. Jag frågade varför och fick till svar att det kanske kunde finnas något meddelande till mig!) När vistelsen var slut och man skulle hem, hämtades man på hotellet av Intourist som såg till att man kom ombord på tåget eller flyget eller båten.

Nu är det, som sagt, helt annorlunda. Visumtvånget är avskaffat, man får ordna sitt uppehålle bäst man gitter. Även under Sovjetperioden lättades reglerna successivt, men först i och med att Lettland, Estland och Litauen blev självständiga stater blev deras huvudstäder alltmer tillgängliga och länderna helt öppna.

Idag är Riga en europeisk metropol, en storstad mitt i Baltikum. Precis som de båda andra huvudstäderna har Riga återfått den charm den hade före världskriget; det mesta som blivit förstört har restaurerats eller återuppbyggt, och det moderna Riga – med bankskrapor i glas och betong – harmonierar med det gamla. Om Tallinn och Vilnius kan man säga det samma. Men förändringen märks kanske tydligast i Riga, den av de tre städerna som blev mest illa åtgången under kriget och som byggdes upp igen efter sovjetisk modell.

När ni slutar

I slutet av er studiecirkel är det värt att diskutera hur arbetet har fungerat. Motsvarade cirkeln era förväntningar? Skulle ni vilja lägga upp en annan cirkel annorlunda? Vad anser ni om boken? Skriv gärna till "Redaktören för landskapsstudier, Bilda Förlag, Box 42 053, 126 13 Stockholm" och berätta om cirkelarbetet och hur ni tycker att boken kan förbättras!

Vill ni fortsätta studierna med en annan länder- och landskapsbok eller skulle ni vilja pröva på något nytt ämne?

Frågor att samtala om

VAD ÄR BALTIKUM – OCH VAR ÄR BALTIKUM?

- Innan ni börjar studierna, vilken bild har ni av de tre baltiska länderna och deras huvudstäder? Varifrån har ni främst fått de kunskaper ni har?
- Ger bokens kortfakta på s. 8-9 någon intressant information som var helt ny för er? Vilka skillnader mellan länderna fäster ni er vid?
- Ni som är lite äldre, delar ni författarens erfarenhet av hur lite man läste och visste om Baltikum i skolan och i medierna under de första decennierna efter andra världskriget?
- Vilka geografiska egennamn med anknytning till Baltikum är mest välkända för er: de på baltiska språk, tyska eller svenska?
- Diskutera vad som skiljer länderna när det gäller befolkningens sammansättning, med hänsyn till ursprung och språk. Vad kan betyda för de tre ländernas inrikespolitik idag?
- Vilka tror ni var de största olikheterna mellan att vara kolchosbonde och privatägande jordbrukare?
- Vilken baltisk mat och dryck skulle ni gärna pröva på under besök i de tre länderna?

TRE LÄNDER – TRE SPRÅK

- Vilket av de baltiska språken gör intryck på er att vara svårast att tillägna sig för en svensk?
- Hur viktigt är det för er att uttala ord helt korrekt för att t.ex. hälsa, beställa mat, fråga efter vägen osv. på ett främmande språk?
- Vad vinner man som besökare på att öva in några enkla ord och fraser och använda dem i kontakten med landets befolkning?

MARIAS LAND – RIKT PÅ BÄRNSTEN

- Vikingatåg, korståg, krig mot angränsande stammar och länder – tror ni de upplevdes olika av dem som drabbades?
- Vilka huvudsyften menar ni att korstågen till Baltikum hade?
- Vad fick det för konsekvenser för vanligt folk när biskopar och ordensriddare tog makten i nuvarande Estland och Lettland under medeltiden?
- Estland – Livland blev viktiga provinser i det svenska stormaktsväldet. Vad gjorde de baltiska länderna så lockande att erövra?
- Hur skiljde sig under stormaktstiden Sveriges relationer med Litauen från dem med nuvarande Estland och Lettland?
- Vad menar författaren ligger bakom att så många i Estland och Lettland talar om den ”goda svensktiden”? På vilka sätt behandlade ryssarna befolkningen annorlunda än vad svenskarna hade gjort?
- Vilka blev konsekvenserna i Baltikum av ”den blodiga söndagen i S:t Petersburg”?
- Vilka var de viktigaste kontakterna mellan Baltikum och Skandinavien under århundradenas lopp med början på vikingatiden?
- Sammanfatta kort väsentliga händelser och reformer under ländernas självständighet mellan världskrigen.
- Hur gick Stalin och Sovjetunionen tillväga för att kunna ockupera Baltikum så ”smidigt” som möjligt?
- Vilka menar ni var de värsta konsekvenserna för människorna i de baltiska länderna av Sovjetunionens respektive Nazitysklands ockupationer?
- Redogör för de i ert tycke viktigaste händelserna som ledde till de baltiska ländernas självständighet 1991 i samband med Sovjetunionens upplösning.
- Tror ni det fanns skillnader mellan hur olika folkgrupper i länderna upplevde förändringarna efter att länderna blev självständiga?

- Vill ni veta mer om den aktuella politiska situationen i de tre länderna? Leta då gärna på Internet. Några tips finns ovan. Här är adresserna till utrikesministeriernas hemsidor, som kan läsas på engelska:

ESTLAND: www.vm.ee

LETTLAND: www.mfa.gov.lv

LITAUEN: www.urm.lt

- Försök till sist att sammanfatta vilka de största skillnaderna och likheterna är mellan de tre baltiska ländernas historia.

TALLINNS HISTORIA

– SEDD FRÅN DOMBERGET

- Läs om myten om Kalev. Legendartade inslag i ländernas historia berättas på flera ställen i boken, t.ex. på s. 157 och 217. Vilket värde tycker ni myter och legender har i historiska skildringar? Är ni intresserade av att bekanta er mer med t.ex. esternas nationalepos Kalevipoeg, som utkom 1999 (översatt av Alex Milits) på Invandrarförlaget?
- Borgen på Domberget i Tallinn stod i krigiska händelsers centrum från korstågstim till den svenska stormaktstidens slut. Vilka händelser framstår som viktigast för er?
- En del ester har velat riva den ryska ortodoxa katedralen Alexander Nevskij. Efter självständigheten flyttades alla monument och statyer som ställdes upp under Sovjettiden till undanskymda platser i ockupationsmuseet. Hur ser ni på dessa reaktioner mot ockupationsmakten?
- Läs om händelserna 1990–1991 i Tallinn i samband med att Estland utropade sitt oberoende. Minns ni hur ni reagerade när det hände?

SVENSKARNA I ESTLAND

- Vad visste ni sedan tidigare om Estlandssvenskarna? Kände ni till deras bosättningsområden?
- Vad i författarens berättelse om Estlandssvenskarna tycker ni är särskilt intressant?
- ”Efter det att Estland återvunnit sin självständighet är svenskbygderna öppna” skriver författaren. Har ni hört berättelser av någon med rötter i Estland?
- Försök sammanfatta hur sättet att behandla den Estlandssvenska minoriteten har förändrats under de senaste århundradena.

ATT SE OCH UPPLEVA I TALLINN

- Har någon i cirkeln redan varit på besök i Tallinn (eller någon av de andra huvudstäderna)? Vad gjorde i så fall starkast intryck på er?
- På och kring Domberget finns många minnen av Tallinns historia. Känner ni att historien kan ”få liv”, när man går runt i miljöer som dem författaren skildrar? Vilka av sevärdheterna på Domberget lockar er mest? Varför?
- Rådhuset är Tallinns hjärtpunkt säger författaren och hävdar att varje stad har en sådan. Instämmer ni? Vilken är er egen stads i så fall?
- Hur skiljer sig historien kring rådhuset och rådhusplatsen i Tallinn från den kring andra likartade miljöer som ni besökt?
- De vackra och välbevarade gamla stadsdelarna i de tre huvudstäderna är världsarv enligt Unesco. Vilken betydelse kan det ha för städerna?
- Den välbevarade stadsmuren är ett av Tallinns särdrag. Vad är mest värt att minnas av dess historia tycker ni?
- Läs om Peter den store och Kadriorg. Vilket intryck ger texten av tsaren och hans egenskaper?
- I vilka situationer menar ni att sång kan bli en samlande politisk kraft, som för esterna under självständighetskampen.
- Vilka av sevärdheterna i Tallinns innerstad, ytterområden och omgivningar vill ni helst hinna med att besöka under en resa?

RIGAS HISTORIA

– SEDD FRÅN PETERSKYRKANS TORN

- De baltiska huvudstäderna är lite olika belägna: Tallinn direkt vid Östersjön, Riga nära Daugavas mynning och Vilnius längst inne i landet. Hur tror ni det kan ha påverkat städernas historia?
- Jämför Meinhards, Bertolds och Alberts sätt att utöva biskopsmakten i Riga.
- Vilka var de viktigaste händelserna i kampen om Riga mellan svenskar, polacker och ryssar? Vad drev svenskarna att söka besittningar på andra sidan Östersjön?
- Riga var Sveriges största stad under stormaktstiden. Blir ni förvånade? Vad tror ni det var som gjorde att Riga hade växt sig större än Stockholm?

- Vad kan man lära sig om historien i miljöer som städernas ockupationsmuseer och krigskyrkogårdar som de som nämns på s. 146 och 211?
- Vad låg bakom att Riga växte så starkt från slutet av 1800-talet, att Riga nu är den klart största av huvudstäderna i Baltikum?

SEVÄRDHETER I RIGA

- Både Tallinn och Riga har många intressanta kyrkor. Vad är det ni främst avgör vilket intryck en kyrka gör på er? Vilka finner ni mest besöksvärda?
- Vad tror ni att ni i första hand kommer att minnas från skildringen av Lettlands frihetsmonument i Riga? Vad symboliserar monumentet?
- Slottet i Riga har utsatts för våldsamma händelser under seklerna. Vilka är mest påfallande?
- Riga upplevde årtiondena kring förra sekelskiftet ett välstånd som resulterade i att många påkostade hus i jugendstil byggdes, en sevärighet som nu håller på att renoveras till sin forna glans. Finner ni jugendstilen lätt eller svår att känna igen? Läs gärna mer om dess kännetecken och främsta företrädare på annat håll. Biblioteket kan ge tips.
- Vilka sevärigheter i Rigas innerstad, närhet och omgivningar vill ni absolut inte missa under ett besök i staden?

VILNIUS HISTORIA

– SEDD FRÅN GEDIMINASTORNET

- Till skillnad från Estland och Lettland blev Litauen ett stort och mäktigt rike under medeltiden. Har ni någon teori om orsakerna till det?
- Katolska kyrkan har fortfarande ett starkt grepp om människor i Litauen och mässorna är välbesökta. Hur vill ni förklara att litauererna är mer kyrksamma än ester och letter?
- Hur skildras Sigismund III Vasa i boken, den kung/storfurste som haft närmast anknytning till Sverige?
- Vilka olika ockupationsmakter har Vilnius härdat ut under?
- Jämför händelserna i Vilnius när självständigheten vanns med motsvarande händelseförlopp i Riga och Tallinn.

SEVÄRT I STORFURSTARNAS VILNIUS

- Hur tycker ni att borgen och katedralen i Vilnius verkar stå sig som sevärighet i jämförelse med borgarna och domkyrkorna i Riga och Tallinn?
- Läs om ”Barmhärtighetens Moder” och försök förklara hennes berömmelse.
- I Vilnius finns om möjligt ännu fler besöksvärda kyrkor än i de andra baltiska huvudstäderna, många i barockstil. Vilken skulle ni välja om ni bara hade tid att besöka en av dem?
- Vilka iakttagelser gör ni när det gäller de tre ländernas behandling av judarna, före och under andra världskriget?
- Vilka museer i huvudstäderna är ni mest frestade att besöka när ni nu läst om alla tre städernas sevärigheter?
- Vilka andra sevärigheter i Vilnius och stadens omgivningar finner ni intressanta?

BILDA FÖRLAG

BILDA FÖRLAG, BOX 42 053, 126 13 STOCKHOLM, TEL. 08-709 04 00
FÅR KOPIERAS FRITT • ISBN 91-574-7896-1